

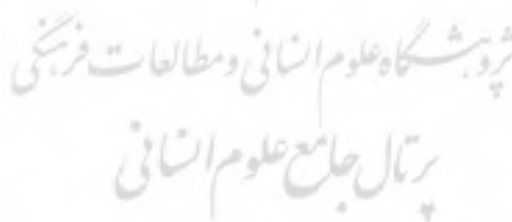
Analysis the level of familiarity of seminary students with the concept and principles of "Wilayat al-Faqih" with emphasis on the political thought of Imam Khomeini (RA)

Dr. Ali Akbari moallem ¹

Abstract

Considering the role of students in the establishment and continuation of the system based on religious authority and the fact that this role is dependent on their political awareness, the subject of "the level of familiarity of students with the concept and basics of religious authority with an emphasis on Imam Khomeini's thought" with the aim of analyzing the level The familiarity or lack of familiarity of the students with Velayat al-Faqih was investigated. The research method is a survey research method and is based on library information and a questionnaire; After examining and introducing the indicators of religious authority in the mentioned dimensions, a questionnaire was made and the data collected with the help of spss software version 22 and using the statistical analysis method of quantitative data and the statistical analysis technique of the case Analysis was done. The findings of the research show that students' familiarity with the concept of velayat-e-faqih is 69.55% and with the basics of velayat-e-faqih is 61.93%. In this research, the strengths and weaknesses of students' familiarity were determined with the help of thirteen items in two indicators of measuring the concept and basics of religious authority; which, in general, has been evaluated well

Keywords: Student, Concept and Basics, Wilayat al-Faqih, Thought of Imam Khomeini (R.A)

1. Assistant Professor, Research Centre for Islamic Culture and Science Qom, Iran (a.akbarimoallem@isca.ac.ir)

بررسی میزان آشنایی طلاب با مفهوم و مبانی ولایت فقیه با تأکید بر

اندیشه سیاسی امام خمینی رحمته الله علیه^۱

علی اکبری معلم^۲

چکیده

نظر به نقش طلاب در تأسیس و استمرار نظام مبتنی بر ولایت فقیه و منوط بودن استمرار ایفای این نقش بر آگاهی سیاسی آنان، موضوع «میزان آشنایی طلاب با مفهوم و مبانی ولایت فقیه با تأکید بر اندیشه‌ی سیاسی امام خمینی رحمته الله علیه» با هدف، تحلیل میزان آشنایی یا عدم آشنایی طلاب با مفهوم و مبانی ولایت فقیه مورد پژوهش قرار گرفت. روش پژوهش، روش تحقیق پیمایش و مبتنی بر پرسش‌نامه می‌باشد؛ پس از بررسی و معرفی شاخص‌های ولایت فقیه در ابعاد مذکور، پرسش‌نامه ساخته شد و داده‌های جمع‌آوری شده با کمک نرم افزار spss ورژن ۲۲ و با استفاده از روش تحلیل آماری داده‌های کمی و تکنیک تحلیل آماری مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد، میزان آشنایی طلاب با مفهوم ولایت فقیه ۶۹/۵۵ و با مبانی ولایت فقیه ۶۱/۹۳ درصد است. در این پژوهش، جهات قوت و ضعف میزان آشنایی طلاب با کمک سیزده گویه در دو شاخص سنجش مفهوم و مبانی ولایت فقیه، مشخص شد که در مجموع، خوب ارزیابی شده است.

واژگان کلیدی

طلاب، مفهوم ولایت فقیه، مبانی ولایت فقیه، ولایت فقیه، اندیشه سیاسی امام خمینی رحمته الله علیه.

مقدمه

حضرت امام خمینی رحمته الله علیه با کمک نخبگان جامعه به ویژه طلاب حوزه‌های علمیه توانست نظریه ولایت فقیه را به عنوان طرح جایگزین نظام شاهنشاهی در جامعه گسترش دهد و با جلب نظر مردم، نظام جمهوری اسلامی ایران را مستقر سازد. حاکمیت این نظام با حمایت

۱. این مقاله حاصل بخشی از پروژه پژوهشی نگارنده است که با عنوان «بررسی میزان آشنایی طلاب سطوح مختلف حوزه‌های علمیه با موضوع ولایت فقیه با تأکید بر اندیشه سیاسی امام خمینی رحمته الله علیه» در سال ۱۴۰۰ در پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی انجام یافته است. در همین جا از ناظر علمی جناب استاد دکتر نجف لک‌زایی و ناظر روشی آقای دکتر نعمت‌اله کرم‌اللهی تشکر می‌نمایم.

۲. استادیار پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی قم، ایران (a.akbarimoallem@isca.ac.ir).

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۶/۲۳؛ تاریخ اصلاح: ۱۴۰۳/۰۷/۰۵؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۷/۲۹؛ تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۱۰/۱۲

قشرهای مختلف مردم به ویژه روحانیون تاکنون ادامه یافته است. بی تردید، از عوامل استمرار حاکمیت اسلام سیاسی، تلاش مداوم طلاب در حفظ و انتقال باور ولایت فقیه به نسل جدید است؛ که آگاهی سیاسی طلاب از لوازم قطعی این تلاش به حساب می آید؛ چرا که مشارکت و رفتار سیاسی طلاب با آگاهی سیاسی محقق می شود. اصولاً انقلاب اسلامی از آغاز تاکنون با آگاهی مستمر نیروهای اجتماعی همراه بوده و با جلب نظر مردم، به راهش ادامه داده است و حفظ این سیاست مهم، مورد تأکید حضرت امام نیز قرار داشت (موسوی خمینی، ۱۳۷۸: ج ۱۳، ۵۳۴؛ ج ۱۱، ۲۲۳؛ موسوی خمینی، ۱۳۹۳: ۷۶). جامعه پذیری سیاسی و حفظ مستمر باورها به نظر جامعه شناسان سیاسی، امری ضروری است؛ چرا که در این صورت می توان از مزیت استواری قوانین، استمرار قدرت سیاسی و اطاعت مردم از نظام (مک آیور، ۱۳۴۴: ۲۲، ۹۲ و ۹۶) و افزایش مشارکت سیاسی شهروندان (کمالی، ۱۳۷۴: ۴۶) برخوردار شد. مسئله و دغدغه اصلی در این پژوهش این است که آیا طلاب حوزه علمیه اکنون نسبت به این باور کانونی نظام، آگاهی دارند؛ تا بشود به استمرار حمایت آگاهانه آنان از نظام و حفظ و انتقال باور ولایت فقیه، اطمینان حاصل کرد؟

به دلیل آن که نظام ارزشی، مرجع رفتار انسان است (توسلی، ۱۳۶۹: ۲۳۰) و مرحله آشنایی، پایه رفتار و التزام انسان محسوب می شود، بنابراین، ضرورت دارد میزان آشنایی و جنبه های قوت و ضعف مروجان اصلی ولایت فقه با ابعاد ولایت فقیه مورد کنکاش قرار گیرد و برای ارتقای وضع موجود، راهکارهای مناسب ارائه شود؛ با عنایت به گستردگی مباحث مربوط به موضوع ولایت فقیه و لزوم رعایت اختصار در نوشتن مقاله و انتخاب موضوع دقیق برای بررسی، در این مقاله، میزان آشنایی طلاب فقط با دو متغیر مفهوم ولایت فقیه و مبانی ولایت فقیه مورد بررسی قرار می گیرد. بنابراین، با عنایت به دغدغه و مسئله بیان شده، سؤال اصلی این است که میزان آشنایی طلاب سطوح مختلف حوزه های علمیه با مفهوم ولایت فقیه و مبانی ولایت فقیه با تأکید بر اندیشه سیاسی امام خمینی رحمته الله علیه چقدر است؟ سؤالات فرعی این است که اولاً طلاب با مفهوم ولایت فقیه چقدر آشنایی دارند؟ و در ثانی با مبانی ولایت فقیه به چه میزان آگاهی دارند؟

با مطالعه اکتشافی معلوم شد، در موضوع مذکور با رویکرد جامعه شناسی سیاسی و با تأکید بر اندیشه سیاسی امام خمینی رحمته الله علیه به ویژه با تعیین شاخص های مربوط به مفهوم و مبانی ولایت فقیه و اجرای پیمایش در حوزه علمیه، پژوهش قابل توجهی صورت نگرفته است. اگرچه تاکنون پیرامون نظریه ولایت فقیه، ده ها کتاب و مقاله به صورت مستقل و غیرمستقل

توسط اشخاص حقیقی و حقوقی منتشر شده است؛ منتها آثار مذکور بیشتر به مباحث ولایت فقیه در دو حوزه فلسفه سیاسی و فقه سیاسی توجه کرده‌اند؛ ولی تمرکز این پژوهش بر شناسایی و معرفی شاخص‌ها و اجرای پیمایش برای کشف میزان آگاهی طلاب نسبت به مفهوم و مبانی ولایت فقیه با تأکید بر اندیشه سیاسی امام راحل (ره) است. بنابراین، ویژگی متمایز این تحقیق با پژوهش‌های گذشته، بررسی دقیق وضع موجود طلاب با رویکرد جامعه‌شناسی سیاسی، با اجرای پیمایش و با تأکید بر اندیشه سیاسی امام و ارائه راهکار متناسب با یافته‌های پژوهش برای رسیدن به وضع مطلوب است.

چارچوب و الگوی تحقیق، رویه جاری فقها و صاحب نظران مسلمان به ویژه حضرت امام در مبحث ولایت فقیه در آثار خود، است.

دلیل بهره‌گیری از روش تحقیق پیمایش^۱ در این پژوهش آن است که داده‌ها ضرورت دارد از جمعیت زیاد، جمع‌آوری شود و مکان اجرای پژوهش نیز وسیع است و محقق با مشاهده تغییر ویژگی در واحدهای تحلیل^۲ و دنبال کردن تغییرات دیگر، در پی فهم علل پدیده-هاست (دی، ای، د واس، ۱۳۹۰: ۱۵). چرا که می‌توان با دقت در متغیرها، پرسش‌نامه، کیفیت تکمیل پرسش‌نامه و تحلیل صحیح آنها بر نتایج و یافته‌های آن اطمینان حاصل کرد.

جمعیت آماری این پژوهش، طلاب مرد و زن بین ۱۸ تا ۷۰ ساله هستند که در سطوح یک، دو، سه و چهار در سال ۱۳۹۹ در حال تحصیل و فعالیت‌های علمی و تبلیغی بوده‌اند.

حجم نمونه آماری براساس فرمول نمونه‌گیری کوکران^۳ ۳۸۳ نفر تعیین شد؛ ولی به جهت اهمیت و حساسیت موضوع، تعداد نمونه را به ۱۱۰۹ نفر افزایش دادیم؛ تا ضریب اطمینان به واقعیت را افزایش دهیم.

جدول توزیع حجم نمونه‌ی آماری طلاب به شرح ذیل است.

جدول شماره‌ی ۱: توزیع حجم نمونه‌ی آماری طلاب

جمع	تعداد طلاب مرد و زن در سطوح مختلف تحصیلی			
	سطح یک	سطح دو	سطح سه	سطح چهار

1. Survey research method

۲. واحدهای تحلیل، واحدی است که از آن، اطلاعات به دست می‌آوریم و خصوصیاتش را توصیف می‌کنیم. معمولاً در تحقیق پیمایشی، واحد تحلیل فرد است؛ در این جا همان طلابی که با پرسش از آنها، میزان آشنایشان را با مفهوم و مبانی ولایت فقیه به دست آورده، تحلیل می‌کنیم.

3. Cochran

مرد	زن	مرد	زن	مرد	زن	مرد	زن	مرد
۹۰	۲۱	۲۵۲	۷۱	۳۹۵	۷۳	۱۷۸	۲۹	۱۱۰۹

در این تحقیق از دو روش گردآوری اطلاعات یعنی روش کتابخانه‌ای (فیش‌برداری) و پرسش‌نامه محقق ساخته استفاده شده است. نتیجه آزمون پایایی و مقدار آلفای کرونباخ به دست آمده برای سنجش ضریب پایایی (ثبات) پرسش‌نامه حدود ۸۲ درصد است؛ که بر پایایی بالا دلالت دارد.

میزان آشنایی طلاب با مفهوم و مبانی ولایت فقیه، بدین صورت ارزیابی می‌شود: کسب امتیاز ۵۰ به پائین، ضعیف، ۵۰ تا ۶۰ متوسط، ۶۰ تا ۸۰ خوب و ۸۰ تا ۱۰۰ عالی. اطلاعات جمع‌آوری شده با استفاده از روش تحلیل آماری داده‌های کمی اعم از یک، دو و چند متغیره آماری و با استفاده از تکنیک‌های تحلیل آماری مثل جدول مورد تحلیل قرار گرفت.

تعریف مفاهیم

مفاهیم اساسی مقاله به شرح زیر به اختصار تعریف می‌شوند:

آشنایی

مفهوم آشنایی در لغت‌نامه‌ها، به معنای اطلاع، آگاهی و شناخت آمده است. (دهخدا، ۱۳۷۳: ج ۱، ۱۱۰؛ انوری، ۱۳۸۱: ۱۱۷؛ عمید، ۱۳۶۳: ۴۷) مراد از مفهوم آشنایی در این مقاله، همان اطلاع و آگاهی است؛ یعنی طلاب نسبت به دو متغیر مفهوم ولایت فقیه و مبانی ولایت فقیه به چه میزان از آگاهی برخوردارند.

طلاب حوزه علمیه

مقصود از طلاب حوزه علمیه در این مقاله، مجموعه‌ای از افراد است که در مدارس، مراکز و مؤسسات آموزشی و پژوهشی تحت پوشش مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه و یا به صورت آزاد در شهر قم به تحصیل دروس حوزوی منبعث از قرآن و اهل بیت علیهم‌السلام، انجام پژوهش و تبلیغ باورهای اسلامی اشتغال دارند (طارمی راد و دیگران، ۱۳۸۹: ۳۴۶).

مفهوم ولایت فقیه

منظور از مفهوم ولایت فقیه در این مقاله، مجموعه مباحث و تعاریف مربوط به ولایت، ولایت فقیه و دلایل ولایت فقهی است که توسط حضرت امام و سایر صاحب‌نظران اسلامی

مطرح شده است. تفصیل این بحث به همراه استنادات مربوط در صفحات بعدی خواهد آمد.

مبانی ولایت فقیه

در کتب لغت و پژوهش‌های مرتبط، تعاریف مختلفی از کلمه‌ی «مبانی» ارائه شده است (منصورآبادی و ریاحی، ۱۳۹۱: ۹-۲۴؛ دهخدا، ۱۳۷۳: ج ۱۲، ۱۷۷۴۱؛ فرهنگ جدید عربی فارسی، ۱۳۶۴: ۱۶۰). مبانی در این جا مترادف با دلیل به معنای بنیاد و برهان آمده است. منظور از مفهوم مبانی ولایت فقیه در این مقاله، مجموعه‌ای از باورها و دلایل عقلی و نقلی است که در ولایت فقیه در آثار حضرت امام و فقهای معاصر آمده است. تفصیل دلایل عقلی و نقلی مذکور در صفحات بعدی مقاله آمده است.

شاخص

مفهوم «شاخص» در لغت‌نامه‌ها، به معنای نشانه، نشان‌دهنده و الگو آمده است (دهخدا، ۱۳۷۳: ج ۸، ۱۲۳۱؛ انوری، ۱۳۸۱: ۴۳۹۷). فرهنگ علوم اجتماعی، شاخص را به معنای نشانه یا اندازه‌ای از یک مفهوم تعریف کرد که بر پایه یک رشته از مشاهدات استوار باشد (جولیوس گولد، ۱۳۸۴: ۵۴۰). مراد از شاخص در این مقاله، به معنای نشانه برجسته در مفهوم و مبانی ولایت فقیه است؛ نشانه‌هایی که با کمک آنها می‌توانیم میزان آشنایی و یا عدم آشنایی طلاب را با مفهوم ولایت فقیه و مبانی ولایت فقیه به دست بیاوریم.

شاخص‌های سنجش آشنایی طلاب با ولایت فقیه

مفهوم ولایت فقیه و مبانی ولایت فقیه، دو شاخص مهم برای سنجش آگاهی طلاب با موضوع ولایت فقیه در این مقاله است. بنابراین، پس از تبیین این دو شاخص، گویه‌های هر یک، استخراج و معرفی خواهد شد. که مبنای ساخت پرسش‌نامه قرار می‌گیرند.

لزوم رعایت اصول و شرایط تهیه و تنظیم پرسش‌نامه (نادری، ۱۳۷۷: ۱۹۶؛ سرمد، ۱۳۷۸: ۱۴۱؛ نبوی، ۱۳۷۵: ۱۳۳؛ حسن‌زاده، ۱۳۸۹: ۲۶۰؛ دلاور، ۱۳۷۹: ۱۲۰؛ دی، ای، دواس، ۱۳۹۰: ۹۰)، تأکید بر اصول و محک‌های مربوط به مفهوم و مبانی ولایت فقیه و پرهیز از به‌کارگیری مفاهیم و عبارات پیچیده و تخصصی، ضرورت رعایت سطح انتظار، عرف و سطح میانه آموخته‌های پاسخگویان، از دلایل انتخاب این تعداد از شاخص‌ها و گویه‌ها^۱ بوده است.

۱. مفهوم ولایت فقیه

از شاخص‌های سنجش میزان آشنایی طلاب با ولایت فقیه، مفهوم ولایت فقیه است. مفهوم ولایت فقیه در قالب مفاهیم ولایت، اقسام ولایت، فقیه، ولایت فقیه و ولایت مطلقه فقیه تبیین می‌شود.

ولایت در لغت به معانی حکومت، یاری دادن، دوستی، قرابت و نزدیکی آمده است (دهخدا، ۱۳۷۳: ۲۰۵۴۵). البته همه آن معانی به یک معنای واحد و مشترک به نام «ارتباط و اتحاد و قرب معنوی بین دو چیز از نظر پیروی، سرپرستی و غیره» بر می‌گردد؛ به گونه‌ای که مانع و فاصله‌ای بین‌شان نباشد و یکی عهده‌دار بعضی از امور دیگری شود. که از مصادیق برجسته این معنا، حکومت و اداره امور جامعه است (ارسطا، ۱۳۹۴: ۲۸؛ جوادی آملی، ۱۳۸۳: ۱۲۲) بنابراین، معنای مشترک مفهوم ولایت، ارتباط و اتحاد بین دو چیز از نظر پیروی و سرپرستی است؛ که حکومت و اداره جامعه و اتحاد بین ولایت فقه‌ها و مردم از مظاهر آن است (همان).

اما ولایت در اصطلاح از نظر حضرت امام به معنای حکومت و اداره کشور و اجرای قوانین شرع مقدس است (موسوی خمینی، ۱۳۷۸: ۴۰). مفهوم ولایت از نظر مقام معظم رهبری نیز به حکومت تعبیر شده است. که در آن اقتدار حاکمیت وجود دارد (رجالی تهرانی، ۱۳۷۹: ۸۳) البته برخی ولایت را به قیومیت معنا کرده‌اند؛ که با معنای حکومت و حاکمیت سیاسی متفاوت است (معرفت، ۱۳۷۷: ۴۲) مقصود از ولایت در این مقاله به معنای ولایت در زعامت یا حکومت فقیه، مسئولیت اجرایی احکام انتظامی و اداره‌ی امور کشور است.

صاحب‌نظران ولایت را به ولایت سیاسی، ولایت در فتوا، ولایت در قضا و ولایت در حربه تقسیم کرده‌اند. محور بحث این مقاله، ولایت سیاسی است؛ یعنی فقیه عادل، اختیار اداره کشور و مدیریت سیاسی جامعه را بر عهده دارد (عمید زنجانی، ۱۳۸۹: ج ۲، ۷۷۵).

فقیه در اصطلاح فقها همان عالم و دانشمندی است که از توانایی علمی برای استنباط احکام الهی از ادله اربعه برخوردار است (دهخدا، ۱۳۷۳: ۱۵۱۶۵) به عبارت دیگر، مجتهد جامع شرایطی که در عصر غیبت، مجری احکام الهی است. واژه‌هایی مانند حاکم، امام، منصوب عام امام معصوم، والی و سلطان در بحث فقها در این تحقیق به مثابه واژه فقیه است.

اما ولایت فقیه از نظر امام راحل یعنی مجتهد جامع شرایطی که منصوب خداوند است و مورد قبول مردم قرار می‌گیرد و با تشکیل حکومت اسلامی به اداره امور جامعه و اجرای احکام الهی و برقراری نظام عادلانه اجتماعی اسلام می‌پردازد. از دیدگاه امام، ولایت فقیه از احکام اولیه اسلام است و همان ولایت رسول الله ﷺ است و اگر در رأس کار نباشد، طاغوت

است (موسوی خمینی، ۱۳۶۵: ۳۳؛ موسوی خمینی، ۱۳۷۸: ج ۱۰، ۳۰۸).

ولایت مطلقه فقیه از نظر امام به معنای ولایت فقیه جامع شرایط و مورد قبول مردم برای اداره امور جامعه و اجرای احکام الهی است. از نظر وی، چنین فقیه‌ای از تمامی اختیارات و وظایف پیغمبر ﷺ و امامان معصوم (علیهم‌السلام) در مسائل حکومتی برخوردار است (موسوی خمینی، ۱۳۷۸: ۴۰؛ همو، ۱۳۷۸: ج ۲۰، ۴۵۲؛ ج ۱۰، ۳۰۸).

منظور از کلمه‌ی «اطلاق» در عبارت «ولایت مطلقه فقیه»، گسترش دامنه‌ی ولایت فقیه است؛ یعنی ولایت فقیه مانند دیگر ولایت‌ها تک بُعدی نخواهد بود؛ بلکه ذو ابعاد و مطلقه است (معرفت، ۱۳۷۷: ۷۴) البته ولایت مطلقه به معنای آزادی مطلق فقیه و خودمحموری او در قانون و عمل نیست. بلکه به معنای این است که فقیه، ملتزم به تبیین و اجرای همه‌ی احکام اسلام، مطابق شرع مقدس و عقل ناب در همه ابعاد دین در عصر غیبت است و در مواقع تزاحم احکام بایستی با تقدیم اُهم بر مهم با رعایت مصلحت مردم و نظام اسلامی، چاره‌اندیشی کند (جوادی آملی، ۱۳۸۳: ۲۴۸-۲۵۲ و ۴۶۳).

به منظور رعایت استانداردها و پرهیز از طولانی شدن پرسش‌نامه، میزان آشنایی طلاب با مفهوم ولایت فقیه، با هفت گویه مندرج در جدول زیر مورد بررسی قرار می‌گیرد.

جدول شماره‌ی ۲: گویه‌های مربوط به مفهوم ولایت فقیه

گویه‌ها
ولایت به معنای حکومت و اداره کشور و اجرای قوانین شرع مقدس است.
ولایت سیاسی فقیه یعنی فقیه عادل، اختیار اداره کشور و مدیریت سیاسی جامعه را داراست.
ولایت فقیه همان ولایت رسول الله ﷺ است.
ولایت مطلقه فقیه یعنی فقیه جامع شرایط و مورد قبول مردم، همه اختیارات معصوم را در مسائل حکومتی داراست.
ولایت فقیه از احکام اولیه اسلام نیست.
ولایت فقیه به معنای قیمومیت یا حاکمیت اراده مطلق فقیه است.
معنای مشترک مفهوم ولایت در اقسام ولایت، ارتباط و اتحاد بین دو چیز مثل ولایت فقها و مردم است.

۲. مبانی ولایت فقیه

دومین شاخص سنجش میزان آشنایی طلاب با ولایت فقیه در این مقاله، مبانی ولایت فقیه است. مبانی در این جا مترادف با دلیل به معنای بنیاد و برهان آمده است. مراد از مفهوم مبانی ولایت فقیه در این جا، مجموعه‌ای از برهان، باور و دلایل عقلی و نقلی است که در استدلال از ولایت فقها مطرح شده است. فقهای شیعه با دو دسته از دلایل عقلی و نقلی به اثبات ولایت فقیه می‌پردازند.

الف) مبانی عقلی

مبانی و برهان عقلی ولایت فقیه به دو قسم عقلی مستقل و غیرمستقل قابل تفکیک است. **قسم اول؛ مبانی عقلی مستقل؛ برهان ضرورت نظم در جامعه اسلامی؛** این برهان به دلیل آن که دارای مقدمات عقلی است به عنوان دلیل عقلی محض و مستقل نامیده می-شود (جوادی آملی، ۱۳۸۳: ۱۵۱). به نظر حضرت امام، مجموعه احکام الهی یک نظام کلی اجتماعی را می سازد که حفظ آن واجب است و حفظ این نظام کلی با تشکیل حکومت اسلامی و اجرای احکام الهی و با حاکمیت ولی فقیه میسر است؛ و در صورت عدم اجرای احکام الهی، هرج مرج لازم می آید (موسوی خمینی، ۱۳۶۵: ۲۳؛ همو، ۱۳۷۸: ۱۷ و ۲۰-۲۱)؛ دلیل این که فقیه جامع شرایط باید حاکم جامعه اسلامی باشد، این است که حاکم اگر فقیه نباشد، در اجرای احکام الهی باید از فقیه جامع شرایط تقلید کند؛ که در این صورت، قدرت حکومت شکسته می شود و اگر تقلید نکند نمی تواند احکام الهی را اجرا کند (موسوی خمینی، ۱۳۷۸: ۳۸). این حکم عقلی محض که تحقق احکام الهی و حفظ نظام اسلامی تنها به دست ولی فقیه جامع شرایط میسر است، یک ضرورت عقلی همیشگی برای همه ادوار زندگی بشر است (همان: ۱۸). به عبارت دیگر، آن رهبری می تواند مجموعه احکام الهی را اجرا کند و موجب هدایت و سوق دادن جامعه به سوی سعادت و حفظ نظام شود که فهم کاملی از اسلام و احکام آن داشته باشد و در شرایط زمانی و مکانی مختلف با استناد به احکام الهی بتواند در راستای مصالح عمومی جامعه اسلامی تصمیم بگیرد و به رهبری جامعه بپردازد. این رهبر همان فقیه جامع شرایط است. زیرا این فرض که خداوند در زمان عدم دسترسی جامعه به نبی و رهبر معصوم، از اجرای احکام و قوانین الهی صرف نظر کرده باشد، مستلزم خلاف لطف و حکمت حکیم است. بنابراین، به حکم قطعی عقل کشف می کنیم که فقیه جامع شرایط مسؤول اجرای قوانین الهی در عصر غیبت است (زارعی، ۱۳۹۶: ج ۳، ۲۴). بنابراین، از دیدگاه امام، تحقق قانون الهی و حفظ نظام اسلامی تنها به دست حاکمی عالم و عادل میسر است (موسوی خمینی، ۱۳۶۵: ۳۰) و این نیاز تا ابد وجود دارد؛ یعنی تشکیل حکومت اسلامی برای اجرای احکام الهی توسط فقیه جامع شرایط و برای انتظام بخشیدن به همه اموری که در کشور در جریان است، یک ضرورت عقلی همیشگی و برای همه دوران زندگی بشر است (موسوی خمینی، ۱۳۷۸: ۱۸).

قسم دوم؛ مبانی عقلی غیرمستقل؛ دلیل قسم دوم این است که برخی از مقدمات آن را عقل و برخی دیگر را نقل تأمین می کند. در تبیین آن گفته می شود؛ می دانیم که مجموعه احکام الهی یک نظام اجتماعی را می سازد و این نظام کلی، صلاحیت دارد تا ابد باقی بماند و

عدم اجرای آن سبب مخالفت با ابدیت اسلام در همه شئون عقاید، اعمال و اخلاق است و موجب اختلال و هرج و مرج در نظام می شود که عقل ملتزم به آن نمی باشد (همان: ۱۶۷). همچنین از توجه به ماهیت و کیفیت احکام اسلام مثل احکام مالی، احکام دفاع ملی و احکام جزایی، (موسوی خمینی، ۱۳۷۸: ۲۰-۲۹) به دست می آید که مجموعه احکام و دستورات الهی برای ایجاد نظام عادلانه اجتماعی و برای سعادت و کمال انسان است و اجرای آن مستلزم تشکیل حکومت اسلامی است و اختصاص به وجود معصوم (علیه السلام) ندارد. از طرف دیگر، استنباط عقل از این مجموعه احکام الهی آن است که مسئول اجرا و زعیم آن باید فقیه جامع شرایط و متخصص اسلام باشد (جوادی آملی، ۱۳۹۱: ۱۷۸). عقل از راه ملازمه، حکم می کند که خداوند حکیم، اسلام و مسلمانان را در عصر غیبت بی سرپرست رها نکرد و برای آنان، جانشین معصوم تعیین کرده است (همان: ۱۶۸). بنابراین به تشخیص عقل، تداوم حکومت و ولایت اسلامی در دوران غیبت ضروری است.

دو نظریه ی مهم انتصاب و انتخاب درباره ی منشای حکومت و ولایت فقیه مطرح است؛ نظریه انتصاب یعنی فقیه جامع شرایط در عصر غیبت از سوی امام معصوم (علیه السلام) به سمت ولایت منصوب شده است و او نائب امام معصوم (علیه السلام) است (جوادی آملی، ۱۳۹۱: ۳۸۹؛ ارسطا، ۱۳۹۴: ۱۱۷؛ منتظری، ۱۳۶۹: ج ۲، ۱۹۰). اما نظریه ی انتخاب یعنی، امام معصوم (علیه السلام) فقیه جامع شرایط را به مقام ولایت نصب نکرده است؛ بلکه آنان را به عنوان کاندیداها و نامزدهای احراز مقام ولایت و رهبری جامعه اسلامی به مردم معرفی کرده است (ارسطا، ۱۳۹۴: ۱۱۷)؛ برخی از وجوه اشتراک بین دو نظریه مذکور عبارتند از: اصل لزوم تشکیل حکومت اسلامی در زمان غیبت؛ ثابت بودن ولایت برای فقها؛ انتصابی بودن ولایت پیامبر (صلی الله علیه و آله) و معصومین (علیهم السلام)؛ قطعی بودن منصب إفتا و قضاوت برای فقیه حاکم (رجالی تهرانی، ۱۳۷۹: ۱۵۶)؛ اما کشف یا جعل ولایت، مادام العمر یا موقت بودن دوره رهبری، دائره شمول ولایت فقها، ولایت یا وکالت فقیه، نقش مردم در ولایت فقها و استمرار یا عدم استمرار ولایت فقها پس از مرگ فقیه حاکم از وجوه افتراق بین دو نظریه انتصاب و انتخاب می باشد (جوادی آملی، ۱۳۹۱: ۳۹۵).

ب) مبانی نقلی

امام خمینی (ره) در اثبات ولایت فقیه در عصر غیبت، علاوه بر استدلال عقلی، از برهان و دلایل نقلی نیز بهره می گیرد و آن را مؤیدی برای مبنای عقلی می داند. امام، دوازده روایت را برای اثبات ولایت فقیه مطرح می کند (موسوی خمینی، ۱۳۶۵: ۳۷-۶۶؛ همو، ۱۳۷۸: ۴۸-۴۹).

۱۱۴). در این جا به منظور پرهیز از تطویل بحث از شرح روایات مذکور خودداری شده است. حضرت امام از عبارت های «انّ العلماء ورثه الانبیاء»، «واما الحوادث الواقعة، فارجعوا فیها الی رواة حدیثنا»، «الفقهاء أمناء الرّسل»، «لأنّ المؤمنین الفقهاء حصون الاسلام» و مابقی روایات استفاده می کند که فقها در عصر غیبت امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریک دارای ولایت می باشند و به عنوان حاکم جامعه اسلامی به نیابت از معصوم تعیین شده اند؛ فقهای عادل دژ اسلام، امین و وارث انبیا در همه شئون نبوت از جمله ولایت و رهبری جامعه اسلامی هستند؛ بنابراین بر فقهای جامع شرایط واجب است تا با تشکیل حکومت اسلامی و به عنوان «ولی امر»، به اجرای تمامی احکام نورانی اسلام و استقرار نظام عادلانه اجتماعی اسلام بپردازند؛ تا بدین وسیله، نقش اصلی خود را که حفظ تمام شئون اسلام است، ایفا نمایند و بر مردم واجب است از آنان اطاعت نمایند.

به منظور رعایت استانداردها و پرهیز از طولانی شدن پرسش نامه، میزان آشنایی طلاب با مبانی ولایت فقیه، با شش گویه مندرج در جدول زیر مورد بررسی قرار می گیرد.

جدول شماره ۲: گویه های مربوط به مبانی ولایت فقیه

گویه ها
روایاتی مثل مقبوله عمر بن حنظله از ادله نقلی برای اثبات ولایت فقیه در عصر غیبت است.
فقیه جامع شرایط توسط شارع مقدس منصوب به ولایت شده است.
برای فعلیت ولایت فقیه، رضایت و پذیرش عموم مردم لازم است.
برهان نظم در جامعه اسلامی دلیل عقلی مستقل برای اثبات ولایت فقیه است.
نظریه انتصاب و نظریه انتخاب دو نظریه معروف در باره منشای ولایت فقیه نیست.
بین نظریه انتصاب و انتخاب ولی فقیه، وجوه مشترک وجود ندارد.

تحلیل داده ها و یافته های پژوهش

بعد از جمع آوری اطلاعات، داده های به دست آمده با استفاده از تکنیک های تحلیل آماری مثل جدول، تحلیل شد و یافته های تحقیق در سه قسم به شرح ذیل به اختصار ارائه می شود.

قسم اول: ویژگی های پاسخگویان

از میان پاسخگویان، ۸۲/۱ درصد مرد و ۱۷/۹ درصد زن، ۸۶ درصد متأهل و ۱۳/۶ درصد مجرد، ۸۳/۵ درصد ایرانی و ۱۶/۵ درصد دارای تابعیت خارجی هستند؛ نظر به جمعیت طلاب در حال تحصیل و جامعه ی آماری، درصدهای مذکور طبیعی است؛ همچنین ۴۸/۲ درصد پاسخگویان از گروه سنی ۳۰ تا ۴۰ سال و جمع پاسخگویان در دو گروه سنی ۲۰ تا ۳۰ و ۳۰ تا ۴۰ سال، ۷۴ درصد می باشند؛ یعنی، بیشتر پاسخویان از طلاب نسل سوم

انقلاب اسلامی (ر.ک: علی اکبری معلم، ۱۳۹۳: ۳۳-۳۴) هستند و حدود ۲۳ درصد آنان از گروه سنی ۴۰ تا ۷۰ سال یعنی از نسل دوم انقلاب اسلامی می باشند؛ پاسخگویان از نظر سطح تحصیلی حوزوی، ۱۰ درصد دارای سطح یک، ۲۹/۱ درصد سطح دو، ۴۲/۲ درصد سطح سه و ۱۸/۷ درصد دارای سطح چهار هستند که مناسب جامعه‌ی آماری است.

قسم دوم؛ تحلیل میزان آشنایی طلاب با مفهوم ولایت فقیه و مبانی ولایت فقیه

برای بررسی میزان آشنایی طلاب با هر یک از شاخص‌های اصلی سنجش، نخست جدول میانگین آشنایی طلاب آورده می شود، سپس تحلیل و یافته‌های تحقیق مدنظر قرار می گیرد.

۱. میانگین آشنایی طلاب با مفهوم ولایت فقیه

میزان آشنایی طلاب با مفهوم ولایت فقیه با هفت گویه به شرح جدول زیر مورد سنجش قرار گرفت.

جدول شماره‌ی ۴: میانگین آشنایی طلاب با مفهوم ولایت فقیه

شماره گویه‌ها	گویه‌ها	میانگین آشنایی
۱	ولایت به معنای حکومت و اداره کشور و اجرای قوانین شرع مقدس است.	۸۹/۳
۲	ولایت سیاسی فقیه یعنی فقیه عادل، اختیار اداره کشور و مدیریت سیاسی جامعه را داراست.	۸۶/۵
۳	ولایت فقیه همان ولایت رسول الله ﷺ است.	۹۴/۲
۴	ولایت مطلقه فقیه یعنی فقیه جامع شرایط و مورد قبول مردم، همه اختیارات معصوم را در مسائل حکومتی داراست.	۸۳/۴
۵	ولایت فقیه غیر از احکام اولیه اسلام است.	۴۹/۵
۶	ولایت فقیه به معنای قیمومیت یا حاکمیت اراده مطلق فقیه است.	۳۳/۷
۷	معنای مشترک مفهوم ولایت در اقسام ولایت، ارتباط و اتحاد بین دو چیز مثل ولایت فقها و مردم است.	۵۰/۳
	میانگین	۶۹/۵۵

جدول فوق میزان آشنایی طلاب را با مفهوم ولایت فقیه نشان می دهد. برابر داده‌ها، بالاترین درصد آشنایی طلاب مربوط به گویه ۳ است؛ یعنی بیش از ۹۴ درصد طلاب با این عبارت معروف حضرت امام آشنایی دارند که فرمود: «ولایت فقیه همان ولایت رسول الله ﷺ است»، که عالی ارزیابی می شود. این یافته نشانگر آن است که اندیشه سیاسی حضرت امام در قالب شاخص مذکور پس از گذشت ۴۳ سال از پیروزی انقلاب اسلامی هم چنان به خوبی توسط عوامل جامعه پذیری سیاسی حفظ و به نسل جدید منتقل شده است؛

همچنین، میزان آشنایی طلاب با گویه‌ی یک، ۸۹/۳، با گویه‌ی دو، ۸۶/۵ و با گویه‌ی چهار، ۸۳/۴ درصد است که به ترتیب در رتبه‌ی دوم تا چهارم قرار می‌گیرد و این درصد از آشنایی، عالی ارزیابی می‌شود. اما میزان آشنایی طلاب با گویه‌ی پنج، ۴۹/۵ و با گویه‌ی شش، ۳۳/۷ درصد است. که ضعیف ارزیابی می‌شود. چرا که بیش از نیمی از طلاب نسبت به دو گویه‌ی مذکور، از آگاهی کافی برخوردار نمی‌باشند. به عبارت دیگر، بیش از نیمی از پاسخگویان، آگاهی ندارند که در اندیشه سیاسی امام راحل، ولایت فقیه از احکام اولیه اسلام است و ولایت فقیه به معنای قیومیت نیست. احتمالاً از علت‌های پایین بودن میزان آشنایی طلاب با گویه‌های یاد شده، عدم توجه پاسخگویان به طرح منفی گویه‌های مذکور و مسلط نبودن طلاب به مبحث مفهوم ولایت فقیه باشد.

در مجموع، درصد آشنایی طلاب با مفهوم ولایت فقیه ۶۹/۵۵ درصد است که خوب ارزیابی می‌شود؛ اما آگاهی آنان با برخی از ابعاد مفهوم ولایت فقیه مثل گویه‌های پنج و شش، ضعیف و با گویه‌ی هفت، متوسط ارزیابی می‌شود.

داده‌ها نشان می‌دهد که طلاب نسبت به آن دسته از گویه‌هایی که در حد کلی و از اصول اساسی اسلام و اندیشه سیاسی امام است، از آگاهی خوبی برخوردارند؛ اما نسبت به تعاریف دقیق از مفهوم ولایت فقیه و ولایت مطلقه فقیه، از آشنایی کافی برخوردار نیستند و یافته مذکور بر این ضرورت تأکید دارد که عوامل جامعه‌پذیری سیاسی به ویژه حوزه علمیه باید تلاش بیشتری برای ارتقای سطح آگاهی طلاب نمایند.

۲. میانگین آشنایی طلاب با مبانی ولایت فقیه

میزان آشنایی طلاب با مبانی ولایت فقیه با شش گویه‌ی زیر مورد سنجش قرار گرفت.

جدول شماره ۵: میانگین آشنایی طلاب با مبانی ولایت فقیه

شماره گویه‌ها	گویه‌ها	میانگین آشنایی
۱	روایت مقبوله عمر بن حنظله از ادله نقلی برای اثبات ولایت فقیه در عصر غیبت است.	۸۰/۲
۲	فقیه جامع شرایط توسط شارع مقدس منصوب به ولایت شده است.	۸۰/۱
۳	برای فعلیت ولایت فقیه، رضایت و پذیرش عموم مردم لازم است.	۶۲/۳
۴	برهان نظم در جامعه اسلامی دلیل عقلی مستقل برای اثبات ولایت فقیه است.	۵۶/۹
۵	نظریه انتصاب، یک نظریه معروف درباره منشای ولایت فقیه نیست.	۴۴/۶
۶	بین نظریه انتصاب و انتخاب ولی فقیه، وجوه مشترک وجود ندارد.	۴۷/۵
میانگین		۶۱/۹۳

جدول فوق نشانگر آشنایی طلاب با براهین و مبانی ولایت فقیه است. براساس داده‌های جدول فوق، بالاترین درصد آشنایی طلاب با گویه‌های یک و دو با حدود ۸۰ درصد است؛ که عالی ارزیابی می‌شود؛ یعنی طلاب به خوبی آگاهند که ولایت فقیه منصوب از طرف شارع مقدس است؛ اما درصد آشنایی طلاب با گویه سه حدود ۶۲ درصد است که خوب ارزیابی می‌شود. به عبارت دیگر، طلاب در حدود ۴۰ درصد به درستی آگاه نیستند که برابر مبانی امام خمینی (ره)، فعلیت ولایت فقیه منوط به پذیرش عموم مردم است. احتمالاً علت این امر، ناشی از ترویج اندیشه نصب و بی اعتبار دانستن رأی مردم در حکومت فقیه باشد. که البته این تفکر با اندیشه و سیره‌ی عملی حضرت امام ناسازگار است.

آشنایی طلاب با گویه چهار، ۵۶/۹ درصد است که متوسط ارزیابی می‌شود. اما آشنایی طلاب با گویه‌های پنج و شش با ۴۴/۶ و ۴۷/۵ درصد، ضعیف ارزیابی می‌شود. احتمالاً از علت‌های آشنایی ضعیف طلاب با دو گویه مذکور، عدم توجه آنان به طرح منفی آن دو گویه و مهم‌تر عدم تسلط طلاب بر مبحث ادله و مبانی ولایت فقیه باشد.

میانگین آشنایی طلاب با مبانی ولایت فقیه ۶۱/۹۳ درصد است که خوب ارزیابی می‌شود. با توجه به داده‌های مذکور و تحلیل درصد آشنایی طلاب، می‌توان نتیجه‌گیری کرد که طلاب نسبت به مبحث براهین و مبانی ولایت فقیه از آگاهی و تسلط لازم و مورد انتظار محقق برخوردار نمی‌باشند.

قسم سوم؛ تحلیل تطبیقی میزان آشنایی طلاب با شاخص‌های اصلی به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

در این قسمت، بعد از نمایش جداول مربوط، درصد آشنایی طلاب با دو شاخص مفهوم ولایت فقیه و مبانی ولایت فقیه به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای به صورت تطبیقی تحلیل می‌شود.

جدول شماره ۶: میانگین آشنایی طلاب با مفهوم و مبانی ولایت فقیه به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای جنس، وضع تاهل، محل سکونت و تابعیت

متغیرها	جنس		وضع تاهل		محل سکونت		تابعیت	
	مرد	زن	مجرد	متاهل	شهری	روستایی	ایرانی	خارجی
مفهوم ولایت فقیه	۶۵/۵۳	۶۵/۵۹	۶۲/۳۶	۶۶/۰۴	۶۵/۵۱	۶۹/۰۸	۶۵/۴۵	۶۵/۵۴
مبانی ولایت فقیه	۶۱/۵۱	۵۹/۵۳	۵۴/۵۹	۶۲/۲۱	۶۱/۱۸	۶۱/۱۴	۶۰/۸۸	۶۱/۱۴

۶۳/۳۴	۶۳/۱۶	۶۵/۱۱	۶۳/۳۴	۶۴/۸۲	۵۸/۴۷	۶۲/۵۶	۶۳/۵۲	میانگین
-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	---------

جدول فوق میزان آشنایی طلاب با مفهوم ولایت فقیه و مبانی ولایت فقیه حسب متغیرهای زمینه‌ای جنس، وضع تأهل، سکونت و تابعیت را نشان می‌دهد. مطابق داده‌های جدول یاد شده، درصد آشنایی طلاب مرد و زن با مفهوم ولایت فقیه حدود ۶۵ درصد است که فاصله‌ای بین آن دو مشاهده نمی‌شود؛ ولی درصد آشنایی طلاب مرد با مبانی ولایت فقیه حدود دو واحد بیشتر از طلاب زن است که قابل توجه نیست. میانگین فاصله آشنایی طلاب مرد با مفهوم و مبانی ولایت فقیه حدود یک واحد بیشتر از طلاب زن است که قابل توجه نمی‌باشد؛ بنابراین، متغیر جنس در میزان آشنایی طلاب با مفهوم و مبانی ولایت فقیه مؤثر نبوده است.

میانگین فاصله‌ی آشنایی طلاب مجرد با مفهوم و مبانی ولایت فقیه حدود ۶ واحد نسبت به طلاب متأهل کمتر است؛ که قابل توجه است؛ پس متغیر وضعیت تأهل در میزان آشنایی طلاب با مفهوم و مبانی ولایت فقیه مؤثر بوده است. در واقع طلاب متأهل، آشنایی بیشتری با مفهوم و مبانی ولایت فقیه دارند که احتمالاً ناشی از مطالعه، سن و انگیزه بیشتر آنان نسبت به طلاب مجرد می‌باشد.

میانگین فاصله‌ی آشنایی طلاب روستایی با مفهوم و مبانی ولایت فقیه حدود دو واحد بیشتر از طلاب شهری است؛ که قابل توجه نیست. بنابراین متغیر محل سکونت در میزان آشنایی طلاب با مفهوم و مبانی ولایت فقیه مؤثر نبوده است.

برابر داده‌های فوق، فاصله‌ای بین درصد آشنایی طلاب ایرانی و خارجی با مفهوم و مبانی ولایت فقیه مشاهده نمی‌شود؛ بنابراین متغیر تابعیت نیز در میزان آشنایی طلاب مؤثر نبوده است.

جدول شماره ۷: میانگین آشنایی طلاب با مفهوم و مبانی ولایت فقیه به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای سطح تحصیل و سن طلاب

متغیرها	سطح تحصیلی طلاب				سن طلاب به سال		
	سطح ۱	سطح ۲	سطح ۳	سطح ۴	زیر ۲۰	۲۰ تا ۴۰	۴۰ تا ۷۰ به بالا
مفهوم ولایت فقیه	۶۱/۵۲	۶۳/۰۷	۶۵/۹۸	۷۰/۵۱	۵۶/۵۴	۶۳/۸۶	۷۳/۹۵
مبانی ولایت فقیه	۵۹/۱۴	۵۷/۸۲	۶۱/۵۳	۶۶/۵۶	۵۵/۵۴	۵۸/۹۱	۶۸/۷۱
میانگین	۶۰/۳۳	۶۰/۴۴	۶۳/۷۵	۶۸/۵۳	۵۶/۰۴	۶۱/۳۸	۷۱/۳۳

جدول شماره ۷ بیانگر میزان آشنایی طلاب با مفهوم ولایت فقیه و مبانی ولایت فقیه حسب متغیرهای سطح تحصیل و سن طلاب است. براساس اطلاعات جدول فوق، فاصله‌ای بین درصد آشنایی طلاب سطح یک و دو با مفهوم و مبانی ولایت فقیه مشاهده نمی‌شود؛ ولی فاصله بین آشنایی طلاب سطح سه با سطح یک و دو حدود ۳ واحد و فاصله آشنایی طلاب سطح چهار با سطح سه حدود ۵ واحد و با طلاب سطح یک و دو حدود ۸ واحد است؛ که قابل توجه می‌باشد؛ بنابراین، متغیر سطح تحصیل بر میزان آشنایی طلاب با مفهوم و مبانی ولایت فقیه مؤثر بوده است. البته عدم وجود فاصله بین آشنایی طلاب سطح یک و دو احتمالاً ناشی از برنامه درسی مدارس و تحصیل آنان در مدارس با یک برنامه‌ی خاص می‌باشد؛ ولی وجود فاصله میان آشنایی طلاب سطوح بالاتر با سطوح پایین‌تر امری طبیعی بوده و ناشی از برنامه‌ی درسی، انگیزه‌ی قوی‌تر و مطالعه بیشتر طلاب سطوح بالاتر نسبت به طلاب سطوح پایین‌تر است.

فاصله‌ی بین آشنایی طلاب زیر ۲۰ سال با دوره‌ی سنی ۲۰ تا ۴۰ ساله حدود ۵ واحد کمتر است. هم‌چنین فاصله آشنایی طلاب ۴۰ تا ۷۰ ساله نسبت به طلاب زیر ۲۰ سال حدود ۱۵ واحد و نسبت به طلاب ۲۰ تا ۴۰ ساله حدود ۱۰ واحد بیشتر است و فاصله‌ی آشنایی طلاب ۷۰ سال به بالا نسبت به طلاب زیر ۲۰ سال حدود ۲۰ واحد و نسبت به طلاب ۲۰ تا ۴۰ ساله حدود ۱۵ واحد و نسبت به طلاب ۴۰ تا ۷۰ ساله حدود ۵ واحد است؛ که قابل توجه می‌باشد؛ بنابراین، متغیر سن در میزان آشنایی طلاب با مفهوم و مبانی ولایت فقیه مؤثر بوده است.

برابر یافته مذکور می‌توان نتیجه‌گیری کرد که هرچه سن طلاب بیشتر باشد، درصد آشنایی آنان با مفهوم و مبانی ولایت فقیه نیز بیشتر است. علت آن احتمالاً انگیزه و مطالعه بیشتر آنان

است؛ علاوه این که آنان بیشتر تحت تأثیر عوامل جامعه‌پذیری سیاسی مثل نظام آموزشی و رسانه‌ها بوده‌اند.

جدول شماره ۸: میانگین آشنایی طلاب با مفهوم و مبانی ولایت فقیه به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای سطح تحصیل والدین طلاب

متغیرها	سطح تحصیل پدر			سطح تحصیل مادر		
	ابتدایی	سیکل/دیپلم	کارشناسی به بالا	ابتدایی	سیکل/دیپلم	کارشناسی به بالا
مفهوم ولایت فقیه	۶۷/۶۷	۶۶/۰۸	۶۴/۱۶	۶۷/۶۶	۶۳/۱۷	۶۹/۹۷
مبانی ولایت فقیه	۶۳/۰۸	۶۰/۴۵	۵۹/۳۹	۶۳/۰۸	۵۷/۴۵	۶۵/۸۰
میانگین	۶۵/۳۷	۶۳/۲۶	۶۱/۷۷	۶۵/۳۷	۶۰/۳۱	۶۷/۸۸

جدول شماره ۸، میزان آشنایی طلاب با مفهوم ولایت فقیه و مبانی ولایت فقیه حسب متغیر سطح تحصیل والدین طلاب را نشان می‌دهد. طبق داده‌های جدول یاد شده، میانگین فاصله آشنایی طلاب با پدران دارای تحصیلات ابتدایی و با پدران دارای تحصیلات سیکل و دیپلم حدود ۲ واحد و با پدران دارای تحصیلات کارشناسی و بالاتر حدود ۳ واحد است که قابل توجه نمی‌باشد؛ بنابراین متغیر سطح تحصیل پدران طلاب، تأثیری در میزان آشنایی آنان با مفهوم و مبانی ولایت فقیه نداشته است.

از داده‌های جدول فوق به دست می‌آید که درصد آشنایی طلاب با پدران دارای تحصیلات پائین‌تر بیشتر از درصد آشنایی طلاب با پدران دارای تحصیلات بالاتر است؛ که عجیب به نظر می‌رسد؛ یعنی نقش پدران دارای تحصیلات بالاتر به دلایل مختلف در میزان آشنایی فرزندان‌شان با مفهوم و مبانی ولایت فقیه کمتر از نقش پدران دارای تحصیلات پائین‌تر بوده است. از دلایل این یافته می‌توان به مشغله زیاد پدران و نداشتن فرصت کافی برای پی‌گیری امور آموزشی و تربیت فرزندان و یا نداشتن انگیزه‌ی کافی در این خصوص اشاره کرد.

میانگین فاصله‌ی آشنایی طلاب با مادران دارای تحصیلات ابتدایی حدود ۵ واحد بیشتر از آشنایی طلابی است که مادرانی با تحصیلات سیکل و دیپلم دارند. هم‌چنین، میانگین فاصله‌ی آشنایی طلاب دارای مادران با تحصیلات کارشناسی و بالاتر حدود ۲ واحد نسبت به طلاب با مادران دارای تحصیلات ابتدایی و حدود ۷ واحد نسبت به طلاب با مادران دارای تحصیلات سیکل و دیپلم بیشتر است؛ که قابل توجه است؛ بنابراین متغیر سطح تحصیلی مادران در میزان آشنایی طلاب مؤثر بوده است. از دلایل تأثیر بیشتر مادران نسبت به پدران در میزان آشنایی طلاب با مفهوم و مبانی ولایت فقیه احتمالاً نقش پررنگ‌تر مادران در تعلیم و

تربیت فرزندان است.

جدول شماره ۹: میانگین آشنایی طلاب با مفهوم و مبانی ولایت فقیه به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای شغل والدین

متغیرها	شغل پدر					شغل مادر
	کارگری و کشاورزی	آزاد	فرهنگی	سایر	خانه-دار	سایر
مفهوم ولایت فقیه	۶۷/۷۰	۶۴/۹۷	۶۳/۶۲	۶۶/۴۵	۶۵/۷۹	۷۰/۰۸
مبانی ولایت فقیه	۶۴/۱۴	۶۰/۳۳	۵۸/۷۵	۵۸/۵۵	۶۱/۴۴	۶۷/۹۵
میانگین	۶۵/۹۲	۶۲/۶۵	۶۱/۸۸	۶۲/۵	۶۳/۶۱	۶۹/۰۱

جدول شماره ۹، میزان آشنایی طلاب با مفهوم ولایت فقیه و مبانی ولایت فقیه حسب متغیر شغل والدین طلاب را به تصویر می‌کشد. با عنایت به داده‌های جدول بالا، میانگین فاصله آشنایی طلاب با پدران دارای شغل کارگری و کشاورزی حدود ۴ تا ۵ واحد بیشتر از میزان آشنایی طلابی است که پدرانی با شغل آزاد، فرهنگی و بالاتر دارند.

از داده‌های مذکور می‌توان تحلیل کرد که انقلاب اسلامی و جمهوری اسلامی ایران در نزد خانواده‌های مستضعف و متوسط هم‌چنان از اهمیت و مقبولیت بیشتری برخوردار است. میانگین فاصله آشنایی طلاب با مادران دارای شغل خانه‌داری حدود ۶ واحد کمتر از میزان آشنایی طلابی است که مادرانی شاغل دارند؛ یعنی به دلیل تأثیر نقش مهم‌تر مادران نسبت به پدران در تعلیم و تربیت فرزندان، مادران شاغل به دلیل حضور در عرصه‌های فرهنگی، اجتماعی و سیاسی و برخورداری آنان از آگاهی‌های لازم، فرزندان این دسته از مادران نسبت به موضوعات سیاسی و اجتماعی از آشنایی بیشتری برخوردارند. بنابراین، با توجه به داده‌های یاد شده، متغیر شغل والدین در میزان آشنایی طلاب با مفهوم و مبانی ولایت فقیه مؤثر بوده است.

در یک جمع‌بندی از وضعیت آشنایی طلاب با دو متغیر مفهوم ولایت فقیه و مبانی ولایت فقیه به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای می‌توان گفت؛ چهار متغیر جنس، محل سکونت، تابعیت و سطح تحصیلی پدران طلاب در میزان آشنایی طلاب با مفهوم و مبانی ولایت فقیه مؤثر نبوده است؛ ولی شش متغیر وضع تأهل، سطح تحصیلی طلاب، سن، سطح تحصیلی مادران طلاب، شغل پدران و شغل مادران طلاب در میزان آشنایی آنان با مفهوم و مبانی ولایت فقیه تأثیرگذار بوده است.

نتیجه‌گیری

ولایت فقیه باور قانونی نظام جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر منظومه فکری امام خمینی رحمته‌الله است که حاکمیت آن با حمایت مردم به ویژه طلاب انقلابی تاکنون ادامه یافت و برای استمرار آن نیز باید باور مذکور توسط طلاب حوزه های علمیه حفظ و به نسل جدید منتقل شود. با توجه به بدیهی بودن تقدم مرحله آشنایی با باور ولایت فقیه برای حفظ و ترویج آن، میزان آشنایی طلاب با مفهوم ولایت فقیه و مبانی ولایت فقیه در این مقاله مورد بررسی قرار گرفت؛ تا نقاط قوت و کاستی ها در این زمینه مشخص شود. در این جا برخی از نتایج مهم پژوهش حاضر به شرح ذیل است:

در این تحقیق، ۱۳ شاخص برای ساخت پرسش نامه و اجرای پیمایش جهت سنجش میزان آشنایی طلاب با مفهوم ولایت فقیه و مبانی ولایت فقیه با تأکید بر اندیشه سیاسی امام خمینی رحمته‌الله، استخراج و معرفی شد؛

در یک جمع بندی از داده های به دست آمده می توان گفت، میانگین آشنایی طلاب با «مفهوم ولایت فقیه» ۶۹/۵۵ درصد است؛ که خوب ارزیابی می شود؛ البته درصد آگاهی طلاب با برخی از گویه های مربوط به مفهوم ولایت فقیه مثل گویه ۱، ۲، ۳ و ۴، بالای ۸۰ درصد است که عالی ارزیابی شده است. البته این گویه ها معمولاً از اصول اساسی اسلام و اندیشه ی سیاسی امام در بحث مفهوم ولایت فقیه بوده است. ولی درصد آگاهی طلاب با برخی دیگر از گویه ها مثل گویه ۵ و ۶ کمتر از ۵۰ درصد بوده است که ضعیف ارزیابی شده است. این گویه ها معمولاً از مفاهیم و دقایق نظر حضرت امام و سایر اندیشمندان اسلامی معاصر بوده است.

طلاب به میزان ۶۱/۹۳ درصد با «مبانی ولایت فقیه» آشنایی دارند که خوب ارزیابی شده است. درصد آشنایی طلاب با دو گویه ۱ و ۲ از مبانی ولایت فقیه بالای ۸۰ درصد است که عالی ارزیابی شده است. البته این دو گویه از اصول اساسی و نکات معروف فقها در بحث از براهین و مبانی ولایت فقیه است. اما درصد آشنایی طلاب با گویه های ۵ و ۶، زیر ۵۰ درصد است که ضعیف ارزیابی شده است. اگرچه این دو گویه از نظریه های معروف در موضوع ولایت فقیه است ولی طلاب در پاسخگویی آن موفق نبوده اند. انتظار نگارنده از طلاب مستقر در قم در آشنایی با مفهوم ولایت فقیه و مبانی ولایت فقیه بیش از این میزان بوده است.

برابر یافته های این تحقیق، میزان آشنایی طلاب با مفهوم ولایت فقیه با ۶۹/۵۵ درصد در رتبه ی اول و با مبانی ولایت فقیه با ۶۱/۹۳ درصد در رتبه ی دوم قرار می گیرد.

از ویژگی این مقاله می توان به کاربردی بودن، مطالعه میدانی و دقیق وضعیت طلاب

پیرامون موضوع، جدید بودن این قبیل از پژوهش‌ها در موضوع ولایت فقیه در حوزه علمیه با روش پیمایش اشاره کرد.

پیشنهادهات

پس از فهم وضع موجود و کشف درصد آگاهی طلاب با مفهوم ولایت فقیه و مبانی ولایت فقیه و تحلیل نتایج به دست آمده، موارد قابل اجرای زیر به منظور حفظ و افزایش آشنایی طلاب با مفهوم و مبانی ولایت فقیه پیشنهاد می‌شود:

۱. تلاش نظام‌مند و مستمری توسط همه‌ی عوامل جامعه‌پذیری سیاسی از جمله دستگاه تعلیم و تربیت به ویژه حوزه علمیه برای حفظ و افزایش آگاهی طلاب با مفهوم و مبانی ولایت فقیه با تأکید بر اندیشه سیاسی امام (رحمه‌الله‌تعالیه) صورت پذیرد؛

۲. روزآمد کردن متون آموزشی و درسی موجود طلاب در باره ولایت فقیه با تأکید بر مفهوم و مبانی، حداکثر در هر ده سال یک بار انجام شود؛ تا بدین وسیله متون آموزشی و کمک آموزشی موجود با توجه به نیازهای روز و اقتضائات کشور و حوزه‌های علمیه و سازگار با ذائقه طلاب در محیط همواره در حال تغییر و با بهره‌گیری از قالب‌های جذاب و طرح‌های نو، بازنگری شود؛

۳. ساماندهی و تقویت دروس خارج فقه استادان حوزه در باره ولایت فقیه به ویژه در بُعد مفهوم ولایت فقیه و مبانی ولایت فقیه مبتنی بر نیازها و به صورت متوازن برنامه‌ریزی و انجام شود؛

۴. مدارس و مراکز حوزوی به ویژه مدیریت حوزه علمیه در اخذ پایان‌نامه سطح سه و رساله‌ی سطح چهار طلاب پیرامون ولایت فقیه با تأکید بر مفهوم و مبانی ولایت فقیه، برنامه‌ریزی و اجرا نمایند؛ مثل تشویق طلاب و اساتید برای انتخاب موضوع در این زمینه و اولویت دادن به آن در انتخاب کتاب سال حوزه در این موضوع؛

۵. به دلیل تأثیر شش متغیر زمینه‌ای وضع تأهل، سطح تحصیلی طلاب، سن، سطح تحصیلی مادران طلاب، شغل پدران طلاب و شغل مادران طلاب در میزان آشنایی آنان با مفهوم و مبانی ولایت فقیه، مسئولان مربوط، برنامه‌های خود را برای حفظ و افزایش آگاهی طلاب با مفهوم ولایت فقیه و مبانی ولایت فقیه به تفکیک متغیرهای مذکور تنظیم و اجرا نمایند؛

۶. نظر به عدم تاثیر چهار متغیر زمینه‌ای جنس، محل سکونت، تابعیت و سطح تحصیلی پدران طلاب در میزان آشنایی آنان با مفهوم و مبانی ولایت فقیه، نیازی نیست که مسئولان

مربوط، برنامه‌های خود را به تفکیک متغیرهای یادشده برنامه‌ریزی و اجرا نمایند؛

۷. برنامه‌ریزی و برگزاری منظم دوره‌های آموزشی کوتاه مدت، جشنواره‌های علمی، مسابقات فرهنگی، کارگاه‌ها و کرسی‌های آزاد اندیشی در حوزه‌های علمیه برای طلاب سطوح مختلف، متناسب با نیازهای احصا شده در ابعاد ولایت فقیه از جمله مفهوم و مبانی ولایت فقیه، از راه کارهای ترویج و ارتقای آگاهی طلاب با ابعاد ولایت فقیه است؛

۸. براساس کشف درصد آگاهی طلاب با مفهوم و مبانی ولایت فقیه، پیشنهاد می‌شود مسئولان با رعایت اولویت به شرح ذیل، نسبت به حفظ و افزایش آشنایی طلاب با مفهوم و مبانی ولایت فقیه، برنامه‌ریزی و اقدام نمایند:

اولویت اول؛ برنامه‌ریزی برای افزایش آشنایی طلاب با ادله و مبانی ولایت فقیه به ویژه در مباحثی که آشنایی طلاب ضعیف بوده است؛ مثل بحث از نظریه‌های موجود در باره ولایت فقیه و دلایل عقلی ولایت فقیه؛

اولویت دوم؛ برنامه‌ریزی برای افزایش آگاهی طلاب با مفهوم ولایت فقیه به خصوص در مباحثی که درصد آشنایی طلاب پائین و ضعیف بوده است؛ مثل بحث در باره مفهوم ولایت، اقسام ولایت و نظرات مخالفان اندیشه سیاسی امام پیرامون مفهوم ولایت؛

نگارنده امیدوار است مراکز حوزوی و مسئولان فرهنگی کشور به نتایج و پیشنهادهای این تحقیق عنایت ویژه نموده، متناسب با توانمندی، ظرفیت و امکانات خود برای رفع نیازهای موجود به صورت جهادی برنامه‌ریزی و اقدام نمایند.

منابع

۱. ارسطا، محمدجواد (۱۳۹۴)، *نگاهی به مبانی تحلیلی نظام جمهوری اسلامی ایران*، قم: مؤسسه بوستان کتاب، چهارم.
۲. اکبری معلم، علی (۱۳۹۳)، *اندیشه سیاسی امام خمینی (ره) و نسل سوم انقلاب اسلامی ایران*، قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.
۳. انوری، حسن (۱۳۸۱)، *فرهنگ بزرگ سخن*، تهران: انتشارات سخن، اول.
۴. توسلی، غلام عباس (۱۳۶۹)، *نظریه‌های جامعه‌شناسی*، تهران: سمت، اول.
۵. جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۳)، *ولایت فقیه: ولایت فقاها و عدالت*، قم: مرکز نشر اسراء، چهارم.
۶. جوادی آملی، عبدالله (۱۳۹۱)، *ولایت فقیه: ولایت فقاها و عدالت*، قم: مرکز نشر اسراء،

چهاردهم.

۷. جولیوس گولد، ویلیام ل. کولب (۱۳۸۴)، فرهنگ علوم اجتماعی، گروه مترجمان، تهران: انتشارات مازیار، دوم.

۸. حسن زاده، رمضان (۱۳۸۹)، روش های تحقیق در علوم رفتاری، تهران: نشر ساوالان، نهم.

۹. دلاور، علی (۱۳۷۹)، روش تحقیق در روان شناسی و علوم تربیتی، تهران: مؤسسه نشر ویرایش، هشتم.

۱۰. دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۳)، لغت نامه، زیر نظر: دکتر محمد معین و دکتر سیدجعفر شهیدی، تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.

۱۱. دی. ای. دواس (۱۳۹۰)، پیمایش در تحقیقات اجتماعی، ترجمه: هوشنگ نایی، تهران: نشر نی، سیزدهم.

۱۲. رجالی تهرانی، علیرضا (۱۳۷۹)، ولایت فقیه در عصر غیبت، قم: انتشارات نبوغ.

۱۳. زارعی، محمود (۱۳۹۶)، ولایت فقیه، قم: انتشارات شهید کاظمی، سوم.

۱۴. سرمد، زهره و همکاران (۱۳۷۸)، روش های تحقیق در علوم رفتاری، تهران: انتشارات آگاه، دوم.

۱۵. طارمی راد، حسن (۱۳۸۹)، دانش نامه جهان اسلام، بی جا: بنیاد دائرة المعارف اسلامی، اول.

۱۶. عمید زنجانی (۱۳۸۹)، دانش نامه فقه سیاسی (مشتمل بر واژگان فقهی و حقوق عمومی)، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، اول.

۱۷. عمید، حسن (۱۳۶۳)، فرهنگ فارسی، تهران: انتشارات امیرکبیر، اول.

۱۸. فرهنگ جدید عربی فارسی (۱۳۶۴)، ترجمه: محمد بندر ریگی، تهران: انتشارات اسلامی.

۱۹. کمالی، علی اکبر (۱۳۷۴)، بررسی مفهوم جامعه پذیری سیاسی، تهران: معاونت پرورشی سازمان تبلیغات اسلامی.

۲۰. معرفت، محمد هادی (۱۳۷۷)، ولایت فقیه، قم: مؤسسه فرهنگی انتشاراتی «التمهید»، اول.

۲۱. مک آیور، ر. م (۱۳۴۴)، جامعه و حکومت، ترجمه: ابراهیم علی کنی، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.

۲۲. منتظری، حسینعلی (۱۳۶۹)، *مبانی فقهی حکومت اسلامی* (امامت و رهبری)، ترجمه: محمود صلواتی، قم: نشر تفکر.
۲۳. منصورآبادی، عباس؛ ریاحی، جواد (۱۳۹۱)، «مفهوم‌شناسی (مبانی) در پژوهش‌های حقوقی»، *مجله پژوهش‌های حقوقی*، شماره ۲۲.
۲۴. موسوی خمینی، سید روح‌الله (۱۳۶۵)، *شئون و اختیارات ولی فقیه*، ترجمه مبحث ولایت فقیه از کتاب البیع، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، اول.
۲۵. موسوی خمینی، سید روح‌الله (۱۳۷۸)، *صحیفه*، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی رحمته‌الله علیه، اول.
۲۶. موسوی خمینی، سید روح‌الله (۱۳۷۸)، *ولایت فقیه*، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی رحمته‌الله علیه، نهم.
۲۷. موسوی خمینی، سید روح‌الله (۱۳۹۳)، *وصیت‌نامه سیاسی الهی امام خمینی*، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار خمینی رحمته‌الله علیه، چهل و نهم.
۲۸. نادری، عزت‌الله و همکاران (۱۳۷۷)، *روش‌های تحقیق و چگونگی ارزشیابی آن در علوم انسانی با تأکید بر علوم تربیتی*، تهران: انتشارات بدر، چهاردهم.
۲۹. نبوی، بهروز (۱۳۷۵)، *مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم اجتماعی*، تهران: کتابخانه فروردین، هفدهم.